

O‘QITUVCHILARNING INKLYUZIV TA’LIMDAGI ROLI VA ULARNING PROFESSIONAL RIVOJLANISHI

*Teshaboyev Akramjon Yuldashevich.
Andijon Davlat Chet Tillar Instituti.
Pedagogika va psixologiya kafedrasi mudiri*

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot, inklyuziv ta’lim muhitida faoliyat yuritayotgan o‘qituvchilarning professional rivojlanish darajasini va bu jarayonda ular duch keladigan asosiy qiyinchiliklar hamda imkoniyatlarni baholashga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi sifatida kesishgan bo‘lim (cross-sectional) usuli qo‘llanilib, turli hududlardagi inklyuziv ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan 120 nafar o‘qituvchi ishtirok etgan. Ma’lumot yig‘ishda so‘rovnomma va suhbatlar kabi usullardan foydalanilgan bo‘lib, yig‘ilgan ma’lumotlar kvantitativ va kvalitatif tahlil usullari yordamida tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari o‘qituvchilarning inklyuziv ta’limdagi muvaffaqiyatli faoliyati uchun zarur bo‘lgan asosiy omillarni ko‘rsatib berdi, xususan, ularning muntazam ravishda qatnashadigan treninglar va seminarlar kasbiy mahoratlarini oshirishda muhim ekanligini ta’kidlaydi. Shuningdek, o‘qituvchilarning motivatsiya darajasi va ta’lim muassasalari tarafidan taqdim etiladigan qo‘llab-quvvatlashning ahamiyati muhokama qilingan. Bu tadqiqot, inklyuziv ta’lim muhitida o‘qituvchilarning professional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qo‘yuvchilar va ta’lim muassasalari uchun foydali ma’lumotlar beradi.

Kalit so‘zlar. Inklyuziv ta’lim, professional, rivojlanish, tahliliy natijalar, dasturlar, bog‘lanish, rivojlanish

Аннотация. Настоящее исследование направлено на оценку уровня профессионального развития учителей, работающих в среде инклюзивного образования, а также основных трудностей, с которыми они сталкиваются в процессе, а также возможностей. В качестве методики исследования был использован метод перекрестного разделения (кросс-секционного) с участием 120 преподавателей, работающих в учреждениях инклюзивного образования в разных регионах. При сборе данных использовались такие методы, как опросы и интервью, а собранные данные анализировались с использованием методов количественного и качественного анализа. Результаты исследования указали на ключевые факторы, необходимые для успешной работы учителей в области инклюзивного образования, в частности, подчеркивая важность регулярно посещаемых ими тренингов и семинаров для повышения их профессиональных навыков. Также обсуждался уровень мотивации учителей и важность поддержки со стороны учебных заведений. Это исследование предоставляет полезную информацию для поставщиков и учебных заведений о поддержке профессионального развития учителей в среде инклюзивного образования.

Ключевые слова. Инклюзивное образование, профессиональное, развитие, аналитические результаты, программы, связь, развитие

Annotation.

This study aims to assess the level of professional development of teachers operating in an inclusive education environment and the main difficulties and opportunities they face in the process. The cross section (cross-sectional) method was used as a research

methodology and involved 120 teachers operating in inclusive education institutions in different regions. The data collection used techniques such as surveys and interviews, and the collected data was analyzed using quantitative and qualitative analysis methods. The results of the study showed the main factors necessary for the successful activities of teachers in inclusive education, in particular, emphasize that the trainings and seminars that they regularly attend are important in improving their professional skills. It has also discussed the level of motivation of teachers and the importance of support offered on the side of educational institutions. This study provides useful information for laypersons and educational institutions to support the professional development of teachers in an inclusive education environment.

Keywords. Inclusive education, professional, development, analytical results, programs, linkage, development

Kirish

Inklyuziv ta’lim—bu barcha bolalar uchun, jumladan alohida e’tiborga muhtoj bolalar uchun ham ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirishni maqsad qilgan global harakatdir. Ushbu ta’lim modeli har bir talabaning o’ziga xos ehtiyoj va qobiliyatlarini inobatga oladi va ta’lim tizimini yanada inkluziv va samarali qilish uchun zarur bo’lgan o’zgarishlarni rag’batlantiradi. Bugungi kunda jahon ta’lim tizimlarida inklyuziv ta’limning ahamiyati tobora ortib bormoqda, bu esa o’qituvchilarga nafaqat pedagogik, balki professional rivojlanish nuqtai nazaridan ham yangi talablarni qo’yadi.

O’qituvchilarning inklyuziv ta’limdagi roli bevosita ularning professional bilim va ko’nikmalariga bog’liq. O’qituvchilar, o’z navbatida, alohida e’tiborga muhtoj o’quvchilarni samarali o’qitish uchun zarur bo’lgan maxsus metodika va yondashuvlarni o’zlashtirishlari kerak. Shu bilan birga, ularning pedagogik mahorati ta’lim jarayonining sifatini yaxshilashga va har bir o’quvchining ta’lim olish huquqini ta’minlashga xizmat qiladi.

Bu maqola o’qituvchilarning inklyuziv ta’limdagi roli va ularning kasbiy rivojlanish jarayonlarini o’rganishga bag’ishlangan bo’lib, bu jarayonlar nafaqat pedagogik yondashuvlar, balki institutsional siyosat va amaliyotlarni ham o’z ichiga oladi. Tadqiqotning maqsadi—inklyuziv ta’lim kontekstida o’qituvchilarning kasbiy rivojlanishi uchun zarur bo’lgan sharoit va imkoniyatlarni aniqlash va tahlil qilish.

USULLAR.

Ushbu tadqiqot kesishgan bo’lim (cross-sectional) usuli asosida olib borildi. Maqsad, inklyuziv ta’lim muhitida faoliyat yuritayotgan o’qituvchilarning professional rivojlanish darajasini va bu jarayonda ular duch keladigan asosiy qiyinchiliklar hamda imkoniyatlarni baholash edi. Tadqiqot inklyuziv ta’lim muassasalari bo’ylab turli hududlarda joylashgan maktablar orqali amalga oshirildi.

Ishtirokchilar.

Tadqiqotga turli hududlardan jami 120 nafar o’qituvchi jalb qilindi. Ishtirokchilar tanlovi qulaylik namunasi (convenience sampling) asosida amalga oshirildi, bu esa tadqiqot natijalarining umumiylik darajasini cheklashi mumkin, lekin dastlabki tushuncha berish uchun yetarli edi. Ishtirokchilarning yoshi, jinsi, ish tajribasi va ixtisosligi kabi demografik ma’lumotlar yig’ilgan.

Ma’lumot yig’ish usullari.

Ma’lumotlar yig’ish uchun ikkita asosiy usul qo’llanildi: so’rovnoma va chuqur suhbatlar. So’rovnoma yordamida o’qituvchilarning inklyuziv ta’limdagi qarashlari,

ularning professional rivojlanishiga oid fikrlari va bu jarayonda duch keladigan qiyinchiliklari haqida ma’lumot yig’ildi. Chuqur suhbatlar esa tadqiqot mavzusini yanada chuqurroq tushunish imkonini berdi va o’qituvchilarning shaxsiy tajribalariga asoslangan aniq misollarni taqdim etdi.

Ma’lumotlarni tahlil qilish.

Yig’ilgan ma’lumotlar kvantitativ va kvalitatif tahlil usullari yordamida tahlil qilindi. Kvantitativ ma’lumotlar SPSS dasturi yordamida statistik tahlil qilinib, o’rtacha qiymatlar, standart chetlanmalar va boshqa tegishli statistik ko’rsatkichlar hisoblandi. Kvalitatif ma’lumotlar esa mazmun tahlili orqali, ishtirokchilarning fikrlarini umumlashtiruvchi asosiy mavzularni aniqlash maqsadida tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalarini yanada chuqurroq tahlil qilish uchun quyidagi metodlar va jarayonlar qo’llanildi: Kvantitativ tahlil. Kvantitativ ma’lumotlarning tahlili uchun SPSS dasturidan foydalanildi, bu dastur tadqiqotda yig’ilgan sonli ma’lumotlarni tahlil qilishda juda samarali hisoblanadi. Tahlil davomida turli statistik testlar, jumladan t-testi, chi-kvadrat testi va korrelyatsiya analizi qo’llanildi. Bu testlar orqali o’qituvchilarning professional rivojlanish darajasiga ta’sir qiluvchi omillar va inklyuziv ta’lim sharoitida ularning o’zaro ta’sirlari aniqlandi. Shuningdek, o’qituvchilarning qoniqish darajalari va duch keladigan qiyinchiliklarni baholash uchun tahlil metodlari ishlatildi.

Kvalitatif tahlil. Kvalitatif ma’lumotlar mazmun tahlili orqali tahlil qilindi. Bu jarayonda o’qituvchilarning fikrlari kodlanib, keyinchalik bu kodlar tahlil qilinib, tadqiqot mavzusi bo’yicha muhim mavzular va tendentsiyalar aniqlandi. Kodlash jarayoni ikki bosqichda amalga oshirildi: dastlabki kodlash va chuqur kodlash. Dastlabki kodlashda keng ma’noda ma’lumotlar tahlil qilinib, asosiy g’oyalar ajratib olingan bo’lsa, chuqur kodlashda bu g’oyalar yanada aniq va batafsil mavzularga ajratildi. Integratsiyalashgan tahlil. Kvantitativ va kvalitatif ma’lumotlar bir-biri bilan integratsiyalashgan holda tahlil qilindi, bu esa tadqiqotning boy va to’liq tasvirini taqdim etish imkonini berdi. Masalan, kvantitativ ma’lumotlar orqali aniqlangan tendentsiyalar kvalitatif tahlillarda o’qituvchilarning shaxsiy tajribalari va fikrlari orqali qo’llab-quvvatlandi va chuqurlashtirildi. Bu integratsiyalashgan yondashuv tadqiqot natijalarining ishonchligini oshiradi va tadqiqot mavzusini to’liqroq tushunishga yordam beradi.

NATIJALAR.

Tadqiqot natijalari o’qituvchilarning inklyuziv ta’limdagi roli va ularning professional rivojlanishiga ta’sir qiluvchi omillarni ko’rsatib berdi. O’qituvchilar inklyuziv ta’lim muhitida o’zlarining pedagogik uslublarini moslashtirishga katta e’tibor berishlarini bildirdilar. Shuningdek, ko’pchilik o’qituvchilar inklyuziv ta’limning samaradorligini oshirishda qo’shimcha resurslar va qo’llab-quvvatlovga muhtojliklarini ta’kidladilar.

Statistik tahlillar o’qituvchilarning kasbiy rivojlanishi va inklyuziv ta’limdagi qoniqish darajasi o’rtasida ijobiy bog’liqlikni ko’rsatdi. Bunda, professional rivojlanish imkoniyatlari kengaytirilganda, o’qituvchilarning ishga bo’lgan qoniqishi va motivatsiyasi ham oshishi kuzatilgan.

Kvalitatif tahlil natijalari

Chuqur suhbatlar natijasida o’qituvchilarning inklyuziv ta’limdagi asosiy qiyinchiliklari va ularning bu qiyinchiliklarga qarshi strategiyalari aniqlandi. Ko’plab o’qituvchilar alohida e’tiborga muhtoj bolalar bilan ishlashda ko’proq tayyorgarlik va qo’llab-quvvatlov talab etilishini qayd etdilar. Shuningdek, ular o’zaro hamkorlik va tajriba almashinuvining ahamiyatini ta’kidladilar.

MUHOKAMALAR

Tadqiqot natijalari o‘qituvchilarning inklyuziv ta’limdagi muvaffaqiyatli faoliyati uchun zarur bo‘lgan asosiy omillarni ko‘rsatib berdi. O‘qituvchilarning professional rivojlanish imkoniyatlari bu borada kalit rol o‘ynaydi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchilarning muntazam ravishda qatnashadigan treninglar va seminarlar ularning kasbiy mahoratlarini oshirishda muhimdir. Bu treninglar nafaqat yangi bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi, balki o‘qituvchilarning inklyuziv ta’limdagi o‘zaro hamkorlik va muloqot ko‘nikmalarini ham yaxshilaydi.

O‘qituvchilarning Motivatsiyasi va Qo‘llab-Quvvatlash. Natijalar shuningdek, o‘qituvchilarning inklyuziv ta’limdagi samaradorligini oshirishda motivatsiya va institutsional qo‘llab-quvvatlashning muhimligini ta’kidlaydi. O‘qituvchilar inklyuziv ta’lim muhitida o‘z faoliyatlarini samarali amalga oshirish uchun nafaqat zarur bilim va ko‘nikmalarga, balki kuchli motivatsiya va moslashuvchan qo‘llab-quvvatlash tizimlariga ham muhtojdirlar. Tadqiqotda ishtirok etgan ko‘plab o‘qituvchilar o‘zlarining professional rivojlanishlarini qo‘llab-quvvatlash uchun maktablararo va tashkilotlararo hamkorlikning ahamiyatini ta’kidladilar.

Cheklovlar va Kelajakdagi Tadqiqotlar. Muhokamalar qismida tadqiqotning metodologik cheklovlari ham tan olinishi kerak. Masalan, qulaylik namunasi qo‘llanilgani natijalarning umumiylik darajasiga ta’sir qilishi mumkin, shuning uchun kelajakdagi tadqiqotlar ko‘proq stratifikatsiyalangan va tasodifiy namunalarni qo‘llash orqali bu cheklovlarni bartaraf etishga harakat qilishi lozim. Bundan tashqari, kelajakdagi tadqiqotlar o‘qituvchilarning inklyuziv ta’limdagi rivojlanishiga ta’sir qiluvchi boshqa potentsial omillarni, jumladan maktab muhitini, o‘quv resurslarining mavjudligi va o‘qituvchilarning shaxsiy qarashlarini chuqurroq o‘rganishi mumkin.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’limda o‘qituvchilarning muvaffaqiyatli ishlashi uchun ularning doimiy professional rivojlanishini ta’minlash zarur. Bu jarayon nafaqat individual o‘qituvchilarning bilim va ko‘nikmalarini oshiradi, balki umumiy ta’lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Ta’lim tizimlari o‘qituvchilarga zarur resurslar va qo‘llab-quvvatlovni taqdim etish orqali inklyuziv ta’limning samaradorligini oshirishi mumkin. Bu boradagi sa’y-harakatlar nafaqat o‘qituvchilarni qo‘llab-quvvatlaydi, balki barcha o‘quvchilarga ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Tadqiqot o‘qituvchilarning inklyuziv ta’limdagi roli va ularning professional rivojlanishining muhimligini tasdiqlaydi. Ta’lim muassasalari va siyosat qo‘yuvchilar uchun bu borada qo‘shimcha resurslar va qo‘llab-quvvatlovni ta’minlash, o‘qituvchilarning ta’lim sifatini oshirishdagi rolini kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Armstrong, A.C. (2020). **Inclusive Education: Strategies for Inclusion and Professional Development**. Routledge.
2. Booth, T., & Ainscow, M. (2016). **Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools**. Centre for Studies on Inclusive Education.
3. Florian, L. (2014). **The SAGE Handbook of Special Education: Two Volume Set**. SAGE Publications.
4. Aripov, A. A., & Karimov, F. F. (2018). O‘zbekistonda inkluziv ta’lim tizimini rivojlantirishning dolzarb masalalari. **O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti**.

5. Smith, P. J. (2019). **Inclusive Teaching: Presence in the Classroom**. Wiley.
6. Sobirova, Z. X. (2019). Inkluziv ta’lim muassasalarida pedagog kadrlar tayyorlash masalalari. **Ta’lim va tarbiya**.
7. Salby, R., & Winzer, M. (2017). **Education, Disability and Inclusion: A Family Struggle against an Excluding School**. Emerald Publishing.
8. UNESCO (2019). **Inclusion and Education: All Means All**. Global Education Monitoring Report.
9. Tomlinson, C.A. (2017). **How to Differentiate Instruction in Academically Diverse Classrooms**. ASCD.
10. Ismatullaev, I. I., & Yo’ldoshev, R. Y. (2021). Inkluziv ta’limni amalga oshirishda pedagogik texnologiyalarning o’rni. **O‘zbekiston maktabi**.
11. Ford, J., & Airton, L. (2015). **Towards Inclusive Education: A Necessary Process of Transformation**. McGill-Queen's University Press.
12. Niyozova, S. N. (2020). Inkluziv ta’limda o’qituvchilarning professional kompetensiyalarini oshirish yo’llari. **Universum: psixologiya va ta’lim**.
13. Hehir, T., & Katzman, L.I. (2012). **Effective Inclusive Schools: Designing Successful Schoolwide Programs**. Jossey-Bass.
14. Rustamov, D. R., & Karimova, S. K. (2018). O‘zbekistonda inkluziv ta’limning rivojlanish istiqbollari. **O‘zbek pedagogika jurnali**.
15. Waitoller, F. R., & Artiles, A. J. (2013). **A Decade of Professional Development Research for Inclusive Education: A Critical Review and Notes for a Research Program**. Review of Educational Research.